

Ο ΡΙΚΑΡΔΟ ΩΣ ΑΚΟΥΣΙΟΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΞ

Τοῦ DR WILHELM KALTENSTADLER

Ἰγνητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Regensburg (τῆς Δυτ. Γερμανίας)*

Εἰς τὴν μελέτην ταύτην πρόκειται νὰ ἐκθέσωμεν μέχρι τίνος βαθμοῦ ὁ David Ricardo ὑπῆρξε πρωτοπόρος τοῦ μαρξισμοῦ. Διὰ νὰ ἀποφύγωμεν δὲ παρανοήσεις, οφείλομεν ἐκ τῶν προτέρων νὰ τονίσωμεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ φανταζώμεθα τὸν Ricardo ὡς σοσιαλιστὴν, ὁ ὅποιος, ἐν τινι μέτρῳ, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς μικρὸς Marx. Ἀντιθέτως, ὁ Ricardo εὑρίσκεται εἰς ἐντελῶς διάφορον στρατόπεδον. Ἀνήκει οὗτος εἰς τὴν «Κλασσικὴν Σχολήν», ἡ ὁποία οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς ἐκφράζεται μὲ τὸν φιλελευθερισμόν, δι' ὃ καὶ οὗτος εἰς τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν καὶ πράξιν ὑπεστήριξε τὴν ἐλευθέραν συναλλακτικὴν οἰκονομίαν. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Marx ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως εἶχε διαφόρους ἀντιλήψεις, εἶναι κοινῶς γνωστόν.

Ἄκόμη καὶ ἐὰν ὁ Ricardo οὐδόλως ὑπῆρξε πρόδρομος τοῦ Karl Marx καὶ ἐὰν δὲν θὰ ἠθέλε νὰ εὑρίσκετο εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἐν τούτοις, οὗτος ἀντεπροσώπευε μερικὰς ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι, ἀκουσίως, τὸν κατέστησαν σκαπανέα μιᾶς θεωρίας, ἡ ὁποία, ἐν τῷ συνόλῳ τῆς θεωρουμένη, ἀντιφάσκει πρὸς τὰς ἀντιλήψεις του.

Ἐπειδὴ εἰς τὴν προκειμένην μελέτην πρόκειται νὰ καταδειχθῆ ἡ ὑπὸ τοῦ Ricardo ἐπὶ τοῦ Karl Marx ἀσκηθεῖσα ἐπιρροή, φρονοῦμεν ἀπαραίτητον ὅπως σκιαγραφήσωμεν, ἐξ ἀρχῆς καὶ δι' ὀλίγων, τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον ἀμφοτέρων.

Ὁ Ricardo, υἱὸς χρηματιστοῦ, πορτογαλικῆς καταγωγῆς, ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1772. Οὗτος ἐστράφη πρὸς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρὸς του καὶ ἀφοῦ ἀπέκτησε μεγάλην περιουσίαν, ἐγκατέλειπε τὰς ἐργασίας του, ἀσχοληθεὶς μὲ ζητήματα ἐθνικῆς οἰκονομίας. Τὰ μαθηματικὰ καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἦσαν αἱ προσωπικαὶ του προσφιλεῖς ἐνασχολήσεις. Ἐλλείπει παρ' αὐτῷ ἡ ἠθικὴ, ἡ πολιτικὴ ροπή, ἐνῶ κυριαρχεῖ ἡ οἰκονομικὴ σκέψις. Ὁ Ricardo ἀπεβίωσε τὸ 1823.

Τὸ κύριον ἔργον περὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, φέρει τὸν τίτλον «Ἀρχαὶ Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ Φορολογίας», ὅπερ ἐξεδόθη τὸ 1817.

* Κατὰ μετάφρασιν Γεωργίου Βανδῶρου

Ὁ Marx ἐγεννήθη τὸ 1818 (5 ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ricardo), υἱὸς δικηγόρου εἰς τὸ Trier. Εἰς ἡλικίαν 17 ἔτων οὗτος μετέβη διὰ νὰ σπουδάσῃ δίκαιον εἰς τὴν Βόννην καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς τὸ Βερολίνον (1836). Ὁ Hegel εἶχεν ἤδη ἀποβιώσει, ἀλλὰ οὐχὶ καὶ ἡ φιλοσοφία του. Οὕτως, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Hegel, ὁ Μάρξ ἐγκύπτει ὁλονὲν καὶ περισσότερον εἰς τὸν φιλοσοφικὸν στοχασμὸν.

Ὁ Marx δίδει τὰς ἐπὶ διδακτορίᾳ ἐξετάσεις του κατὰ τὸ 1841 εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Jena. Μετὰ ταῦτα παρέμεινεν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἰδίως εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔνθα καὶ ἀπέθανε τὴν 14ην Μαρτίου 1883.

Τὸ κύριον ἔργον του εἶναι τὸ «Κεφάλαιον»,⁽¹⁾ τοῦ ὁποῦ τοῦ πρώτου τόμου ἐξέδωσεν, ἐν συνεχείᾳ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς «Κριτικῆς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας», κατὰ τὸ 1867. Οὗτος δὲν ἠτύχησε νὰ τελειώσῃ τὸ ἔργον του καὶ νὰ τὸ ἐκδώσῃ ὁ ἴδιος. Ἡ πλήρης ἐκδοσίς του ἐπραγματοποιήθη ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατόν του ὑπὸ τοῦ φίλου καὶ συνεργάτου του Engels (τοῦ ἐν ὄπλοις συντρόφου του). Ἐν προκειμένῳ δὲν εἶναι πλέον δυνατόν νὰ διακρίνη τις ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τί δέον ἐκάστοτε νὰ ἀποδίδεται εἰς τὸν Engels.

Ἦδη σχεδὸν πᾶς τις γνωρίζει ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ Hegel κατέλιπεν εἰς τὸ «Κεφάλαιον» καὶ εἰς τὸν μαρξισμόν σημαντικῆς σπουδαιότητος ἀποκρυστάλλωμα. Ἐν τούτοις, ἡ γνῶσις ὅτι ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως ὁ Marx ὑπέστη παρὰ τοῦ Ricardo σημαντικὴν ἐπίδρασιν καὶ ἰδεολογικὴν κατεύθυνσιν ἀποφασιστικῆς σημασίας περιορίζεται εἰς λίαν μικρὸν κύκλον, γεγονός, ὅπερ ἰδιαιτέρως ἰσχύει διὰ τὴν Γερμανίαν, καθόσον ὁ Ricardo τυγχάνει μικρᾶς προσοχῆς εἰς τὴν δευτερογενῆ βιβλιογραφίαν.

Θὰ ἦτο, ἐν τούτοις, ἄδικον νὰ κατηγορήσωμεν τὸν Marx ὅτι εἰς τὸ ἔργον του εὕρσκει τις ὀλίγην μόνον πρωτοτυπίαν καὶ αὐτοτέλειαν, διότι εἰς τὰς φιλοσοφικὰς του ἀπόψεις καὶ ἀντιλήψεις, εἰς τὸν φιλοσοφικὸν του ἐν γένει προσανατολισμὸν ἐπηρεάσθη ὑπὸ τῆς ἐγγελευμένης διαλεκτικῆς. Εἰς τὰς περὶ κοινωνικῆς διαρθρώσεως ἀντιλήψεις του οὗτος ἐπηρεάσθη ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ σοσιαλισμοῦ, εἰς δὲ τὴν οἰκονομικὴν του προβληματικὴν ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ Ricardo. Ὅπως εἰς ποιητῆς δύναται νὰ δανεισθῇ ἐξ ἄλλων τὰ κίνητρά του, τὰς βασικὰς του ἀρχὰς, τὰς ἰδέας του, παρὰ ταῦτα δὲ δι' αὐτῶν νὰ δημιουργήσῃ κάτι τὸ ἐντελῶς νέον, διὰ τῆς διαμορφώσεώς του καὶ τοῦ ὕφους του (παράδειγμα: Ὁ Ἀμφιτρυὼν τοῦ Μολιέρου καὶ ὁ τοῦ Kleist), οὕτως ἐπίσης εἶναι δυνατόν εἰς φιλόσοφος καὶ ἀντιστοίχως εἰς θεωρητικὸς οἰκονομολόγος νὰ βασισθῇ ἐπὶ θεωριῶν ἄλλων καὶ μάλιστα νὰ οἰκιοποιηθῇ διατυπώσεις ξένας, προσδίδων ὁμως τὸν ἴδιον αὐτοῦ τόνον καὶ καμινεύων ἰδίαν ἀξιόλογον σύνθεσιν. Ἐάν, συνεπῶς, ὁ Marx οἰκιοποιήθη πολλὰ ξένα, οὐδόλως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μὴ πρωτότυπος καὶ αὐθύπαρκτος. Τούναντίον εἶναι ἐντελῶς πρωτότυπος καὶ αὐτοτελής, ἔτι καὶ ἐκεῖ ὅπου αἱ παρ' αὐτοῦ προβαλλόμεναι ἀντιλήψεις θεμελιοῦνται ἐπὶ τῶν θεωριῶν τοῦ Ricardo. Τοῦτο δὲ διότι οὗτος προσδίδει οὐ μόνον εἰς μερικὰς θεωρίας τοῦ Ricardo νέας ἀπόψεις, ἀλλὰ καταβάλλει ἐπίσης προσπάθειαν ἐντονωτέρας ἀξιολογήσεως τῶν θεωριῶν του.

Ἐκ ποίων θεωριῶν τοῦ Ricardo ἠρύσθη ὁ Marx ἰδεολογικάς κατευθύνσεις; Ἐπ' αὐτῶν θά ὀμιλήσωμεν κατωτέρω, περιοριζόμενοι εἰς τὰ δύο βιβλία του τῆν «Πολιτικὴν Οἰκονομίαν» καὶ τὸ «Κεφάλαιον».

Τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ricardo ἐπὶ τοῦ Marx, θά προσπαθήσωμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν ἐν ἀρχῇ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περὶ ἀξίας θεωρίας τοῦ Ricardo, ὡς αὕτη διατυπῶνται εἰς τὸ Α' κεφάλαιον. Τὴν μελέτην τῆς θεωρίας τῆς ἀξίας θέλωμεν ἐπιχειρήσει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς παρούσης πραγματείας, καθόσον αὕτη ἀποτελεῖ δι' ἀμφοτέρους τοὺς συγγραφεῖς τὸ θεμέλιον τῆς θεωρίας των.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς 1ης παραγράφου τοῦ Α' κεφαλαίου «περὶ τῆς ἀξίας», προβάλλει ὁ Ricardo ἓνα ὄρισμὸν περὶ τῆς ἀξίας ἐνὸς ἐμπορεύματος. Ἡ ἀξία ἐνὸς ἐμπορεύματος ἢ ἡ ποσότης ἐνὸς ἐτέρου ἐμπορεύματος, ἔναντι τῆς ὁποίας θέλει ἀνταλλαγῆ τοῦτο, ἐξαρτᾶται, λέγει, ἐκ τῆς σχετικῆς ποσότητος ἐργασίας, ἢ ὁποία εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν παραγωγὴν του, ὄχι ὁμως ἀπὸ τὴν ὑψηλοτέραν ἢ χαμηλοτέραν ἀμοιβήν, ἢ ὁποία ἤθελε καταβληθῆ διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτήν. Ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τούτου ἐξάγεται ὅτι ἡ ἀξία αὕτη δὲν εἶναι συμφυῆς, δὲν ἐνυπάρχει εἰς ἓν ἐμπόρευμα, ἀλλὰ πραγματοποιεῖται μόνις ἤθελε τοῦτο ἀνταλλαγῆ διὰ τινος ἐτέρου. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου διακρίνουσι τόσον ὁ Ricardo ὅσον καὶ ὁ Marx τὴν ἀξίαν εἰς ἀξίαν χρήσεως καὶ εἰς ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν. Ἡ ἀξία χρήσεως ἔχει μίαν ὠφελιμότητα δι' ἓν ὠρισμένον πρόσωπον, ἢ ὁποία δύναται δι' ἓν ἄλλο νὰ ὑφίσταται κατὰ ἔλασσον ἢ μείζον μέτρον, ὡς ἐπίσης νὰ μὴ ὑφίσταται παντελῶς. Οὕτως, ἡ ἀξία χρήσεως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ληφθῆ ὡς ἓν ἀντικειμενικὸν μέτρον ἀξίας τόσον διὰ τὸν Ricardo, ὅσον καὶ διὰ τὸν Marx. Οὕτω περιορίζουσι τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἀξίας ἐπὶ τῆς ἀξίας ἀνταλλαγῆς, ἣν ἐν ἐμπόρευμα κέκτηται. Καίτοι ὁ Ricardo, εἰς τὸν ἀνωτέρω ὄρισμὸν του περὶ ἀξίας, καθορίζει τὴν ἀξίαν ἀνταλλαγῆς ἐνὸς ἐμπορεύματος μεθ' ἐνὸς ἐτέρου διὰ τῆς ἀναλόγου ποσότητος ἐργασίας, ἐν τούτοις, θέτει ἓνα περιορισμὸν εἰς τὸν ὄρισμὸν αὐτόν, εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ πρώτου μέρους τοῦ Α' κεφαλαίου. «Τὰ πράγματα, λέγει, μόνις ἤθελον ἀναγνωρισθῆ ὡς ὠφέλιμα, ἀρῶνται τὴν ἀξίαν ἀνταλλαγῆς των ἐκ δύο πηγῶν: ἐκ τῆς σπάνεως αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς ἀναγκαίας διὰ τὸν πορισμὸν των ποσότητος ἐργασίας. Ὑπάρχουσι μερικά πράγματα, τὰ ὁποία ἀρῶνται τὴν ἀξίαν των ἐκ τῆς σπάνεως αὐτῶν. Οὐδεμία ἐργασία δύναται νὰ αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν των, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀξία των δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποτιμηθῆ ἐκ μιᾶς αὐξήσεως προσφορᾶς... Ἄλλως τε τὰ πράγματα ταῦτα ἀντιπροσωπεύουσι ἐν μόνον μικρὸν τμήμα τῆς μάζης τῶν ἐμπορευμάτων, ἅτινα καθ' ἡμέραν ἀνταλλάσσονται εἰς τὴν ἀγοράν. Τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἀντικειμένων, διὰ τὰ ὁποία ὑφίσταται μία ἀνάγκη, ἀποκτῶνται δι' ἐργασίας. Ταῦτα δύνανται ὄχι εἰς μίαν μόνον, ἀλλὰ εἰς πλείστας χώρας, εἰς σχεδὸν ἀπερίοριστον ποσότητα, νὰ πολλαπλασιασθοῦν, ἐὰν εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ δαπανήσωμεν τὴν διὰ τὴν παραγωγὴν των ἀναγκαίαν ἐργασίαν».

Ὁ Ricardo περιορίζεται, κατὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς θεωρίας του, ἐπὶ τῶν ἐμπορευμάτων ἐκείνων, ἅτινα εἶναι δυνατόν νὰ πολλαπλασιασθοῦν κατὰ βούλησιν, ἐνῶ τὰ ἀγαθὰ τὰ κτώμενα ἀξίαν ἐκ τῆς σπανιότητος

αυτῶν, παραμελοῦνται λόγω τῆς ἀσημάντου, διὰ τὴν πρακτικὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, ποσότητος αὐτῶν. Ἐνῶ, λοιπόν, ὁ Ricardo ἀποδίδει τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν δημιουργίαν τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν εἰς δύο πηγὰς, ὁ Marx περιορίζει τὴν περιοχὴν τοῦ πεδίου τῆς ἰσχύος τῆς ἀξίας, καθόσον διαβλέπει ἐκφραζομένην εἰς τὰ ἀγαθὰ μίαν ἀξίαν, ἡ ὁποία δημιουργεῖται τῇ βοήθειᾳ τῆς ἐργασίας μιᾶς «ἀφηρημένης κοινωνικῆς, μέσης ἐργασίας». Τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα, ἅτινα δὲν ἐμπίπτουν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀξίας του, δὲν κέκτηνται οὐδεμίαν ἀξίαν, ἀλλὰ ἔχουν ἐν τούτοις μίαν τιμὴν.

Εἰς ταῦτα ἀνήκουν: 1) ἔμπορεύματα, ἅτινα δὲν προσλαμβάνουν τὴν ὠφελιμότητα αὐτῶν ἐκ τῆς ἐργασίας, ὡς π.χ. ἡ γαιοκτησία καὶ 2) τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα παράγονται μὲν ἐκ τῆς ἐργασίας, ἀλλ' οὐχὶ δι' ἐργασίας κατὰ βούλησιν ἀναπαραγομένης, ὡς π.χ. τὰ ἔργα τέχνης. Ἐνῶ, προκειμένου περὶ ἀγαθῶν τῆς δευτέρας κἀτηγορίας ὁ Marx συμφωνεῖ μετὰ τοῦ Ricardo, ἀποκλίνει τούτου εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰ τῆς πρώτης κατηγορίας. Ὁ Ricardo ἀποδίδει εἰς τὴν γαιοκτησίαν μίαν ἀξίαν καθοριζομένην ὑπὸ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, ὅποτε ἔχει ὑπ' ὄψιν του φυσικὰ τὴν ἴδιαν αὐτοῦ ἐποχὴν καὶ παραδέχεται ὅτι, ὅταν τὸ ἔδαφος εἶναι εἰς μεγάλην ποσότητα, οὐδεμίαν παριστᾷ ἀξίαν. Ἀνευρίσκομεν συνεπῶς εἰς ἀμφοτέρους ὡς σημαντικὸν συστατικὸν τὴν διάσπασιν εἰς ἀξίαν (ἀξίαν ἀνταλλαγῆς) καὶ τιμὴν. Ὅμως παρὰ τὴν διάσπασιν ταύτην — δέχονται ἀμφότεροι — ὅτι ἡ τιμὴ καθορίζεται κατὰ λίαν ὑψηλὸν μέτρον ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῆς ἀξίας, συνεπῶς ὑπὸ τῆς ἀναλωθείσης διὰ τὴν παραγωγὴν ἐνὸς ἔμπορεύματος ποσότητος ἐργασίας, καὶ ἀντιστοίχως ὑπὸ τοῦ ἀναλωθέντος χρόνου ἐργασίας. (Ἐὰν ἡ τιμὴ ὑπερβῇ τὴν ἀξίαν, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἀναλωθείσαν ἐπὶ τίνος ἔμπορεύματος ἐργασίαν, θὰ ὑποτιμηθῇ ἐν προϊόντι κατὰ τὸ μῆμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον λόγω μηχανικῶν βελτιώσεων θὰ ἀπῆται τὴν ἀνάλωσιν μικροτέρας ποσότητος ἐργασίας διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ αὐτοῦ προϊόντος).

Ὁ Ricardo (εἰς τὴν δευτέραν παράγραφον) ἐπιλαμβάνεται ἐπίσης τῆς περιπτώσεως τοῦ διαφόρου ποιοτικῆς χαρακτηρισμοῦ τῆς ἐργασίας. Οὗτος δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς τὴν ποσοτικὴν ἐρευναν τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ ἐξετάζει ταύτην καὶ ἀπὸ τῆς ποιοτικῆς αὐτῆς πλευρᾶς. Οὕτως, ἀνακαλύπτει μίαν ἐργασίαν, ἣτις διακρίνεται ἐξ ἑτέρας λόγω τῆς δυσκολίας της, τῆς ἐντάσεώς της, τοῦ διαφόρου βαθμοῦ τῆς ψυχικῆς ἐντάσεως τοῦ ἐργαζομένου, τῆς ὕφισταμένης κοπώσεως καὶ τῆς ἐπιδεξιότητος τῶν καθ' ἕκαστα ἀτόμων. Καὶ αἱ πολλαπλαῖ αὗται ποιοτικαὶ διαφοραὶ τῶν καθ' ἕκαστα ἐργατῶν καὶ τῶν τὰς ἐργασίας ταύτας ἐπιτελούντων ἀτόμων, κατὰ τὸν Ricardo, καθιστοῦν δυσχερῆ τὴν διαπίστωσιν τῆς σχέσεως μετὰ τῶν ποσοτήτων ἐργασίας. («Εἰς μίαν ὥραν ἐντόνου δραστηριότητος εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ περισσότερα ἐργασία ἢ εἰς δύο ὥρας ἐλαφρᾶς ἀπασχολήσεως. Εἰς μίαν ὥραν ἐργασίας, εἰς μίαν βιοτεχνίαν, τῆς ὁποίας ἡ ἐκμάθησις ἀπῆτησε δέκα ἔτη, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθοῦν περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἐντὸς μηνὸς εἰς ἓν σύνηθες καὶ τετριμμένον ἐπάγγελμα...» (Πλοῦτος τῶν Ἑθνῶν, 1.10).

Ἡ δυσκολία συνεπείᾳ τῶν ποιοτικῶν διαφορῶν τῶν καθ' ἕκαστα ἐργα-

σιῶν, ἐγκύρου καθορισμοῦ τῆς κατὰ τὴν αὐτὴν μονάδα χρόνου ἀναλωθείσης ποσότητος ἐργασίας διὰ διάφορα ἔμπορεύματα, εἶναι κατὰ τὸν Ricardo, σημαντική. Ἡ δυσκολία αὕτη τὸν ἔκαμε πιθανῶς νὰ ἀποστή τῆς περαιτέρω διερευνησεως τοῦ φαινομένου τῆς ἀξίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Marx. Δι' ὃ, ἄλλως τε, καὶ ὁ Ricardo, ἐκ τοῦ λόγου τούτου, δὲν συλλαμβάνει καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ὑπεραξίας, ἀλλὰ στρέφεται κατὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ ἔργου του πρὸς περισσότερον πρακτικὰ ζητήματα τῆς Οἰκονομίας.

Ὁ Marx ὡσαύτως δὲν ἠδυνήθη, ὡς ὁ Ricardo, νὰ μὴ ἐπιληφθῆ τοῦ ζητήματος τῆς ποιότητος τῆς ἐργασίας. Ἐνῶ ὁ Ricardo δὲν ἐπέτυχε τόσον τελείως νὰ ἐναγάγῃ τὴν ποιοτικὴν ἐργασίαν εἰς ποσοτικὴν, ὁ Marx τὸ ἐπέτυχε μετὰ κάποιας πίεσεως ἐπὶ τῆς πραγματικότητος. Ὁ Marx εὕρσκει διὰ τὸ ποσοτικὸν ἄθροισμα ἀπασῶν τῶν ποσοτήτων ἐργασίας αἵτινες εἶναι διάφοροι εἰς διαφόρους χώρας καὶ μεταβάλλονται ἀπὸ τῆς μιᾶς πολιτιστικῆς ἐποχῆς εἰς τὴν ἄλλην τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπλῆς μέσης ἐργασίας, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὡς δεδομένην εἰς ὑφισταμένην κοινωνίαν.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν ποιοτικὴν ἐργασίαν οὗτος ἀπαλλάσσεται τῆς σχετικῆς δυσχερείας διὰ τῆς πολυπλόκου ἐργασίας, ποσοτικῶς ὑψουμένης τῆς ἀπλῆς ἐργασίας εἰς δύναμιν, ἢ μᾶλλον τῆς πολυπλόκου καὶ συνθέτου ἐργασίας, προκυπτούσης ἐκ πολλαπλασιῶν ἀπλῆς ἐργασίας, ὥστε κατ' αὐτὸν μίᾳ μικρᾷ ποσότητι συνθέτου ἐργασίας νὰ θεωρῆται ὡς μίᾳ μεγαλυτέρα ποσότητι ἀπλῆς ἐργασίας. Αὐτὸ εἶναι εὐκόλον νὰ λεχθῆ, ἀκόμη δὲ εὐκολώτερον νὰ τὸ ἀναγνώσῃ τις ἐπιτροχάδην. Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθοῦν αἱ διάφοροι ποιότητες τῶν ἐκάστοτε ποσοτήτων ἐργασίας εἰς ποσοτικὰς μονάδας ἐργασίας; ὁ Marx δὲν δίδει καμίαν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν. Καὶ ἐν προκειμένῳ τοῦτο ἔχει ὑψίστην σημασίαν.

Ὁ Marx ἐπιηράζεται ἐπίσης, κατὰ τρόπον συνεπῆ, ἀπὸ τὴν ἀποψιν τοῦ Ricardo, καθ' ἣν ὄχι μόνον ἡ ἀμέσως ἐπὶ τῶν ἔμπορευμάτων ἀναλωθεῖσα ἐργασία ἐπιηράζει τὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ ἐργασία, ἡ ὁποία εἶχεν ἀναλωθῆ ἐπὶ μηχανῶν, ἐργαλείων καὶ κτιρίων, καὶ ἡ ὁποία ἐνισχύει τὴν ἀμέσως ἀναλισκομένην ἐργασίαν κατὰ τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς τῶν προϊόντων. Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ ἀξία ἐνὸς ἔμπορεύματος συνίσταται εἰς τὴν δι' αὐτὸ ἀναλωθεῖσαν ποσότητα ἐργασίας, εἰς ὠρισμένην μονάδα χρόνου, ὁ Marx καὶ ὁ Ricardo εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ συμπεριλάβουν εἰς τὴν ἀξίαν ταύτην ἐπίσης τὰς δαπάνας διὰ τὸ πραγματικὸν κεφάλαιον (κινητὴ καὶ ἀκίνητος περιουσία κλπ.), ὡς προδαπανηθεῖσαν ἐργασίαν. Τὸ πραγματικὸν τοῦτο κεφάλαιον ὁ Ricardo χαρακτηρίζει ὡς «πάγιον κεφάλαιον» καὶ ὁ Marx ὡς «σταθερὸν κεφάλαιον». (Ἀκόμη καί, ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ δρόμου θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ καθορισθοῦν αἱ ποσότητες ἐργασίας, διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν ἐργασίαν, ποσοτικῶς κατ' ἀξίαν, ἐν τούτοις, θὰ ἦτο ἐπιπόλαιον, νὰ ἀναλύῃ τις τὸ πάγιον ἢ σταθερὸν κεφάλαιον εἰς δαπάνας ἐργασίας, καθόσον ἡ ἀληθὴς ἀξία τῆς εἰς τὸ παρελθὸν εἰς τὸ σταθερὸν τοῦτο κεφάλαιον ἐπενδυθεῖσα ποσότητος μονάδων ἐργασίας παρουσιάζει διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς λίαν σοβαρᾶς δυσχερείας — ἢ διακριβώσεως τῆς ἀξίας ταύτης εἶναι πρακτικῶς ἀπραγματοποι-

ητος). Τόσον ὁ Ricardo ὅσον καὶ ὁ Marx ἐμπλέκονται ἐν προκειμένῳ εἰς μίαν ἀντινομίαν, ὅταν προσμετροῦν τὴν ἀξίαν τῆς δι' ἐν ἐμπόρευμα ἀναλωθείσης ἐργασίας μεταβλητοῦ καὶ ἀντιστοιχῶς κυκλοφοροῦντος κεφαλαίου καὶ ὅταν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν μόνον τὴν ποσότητα τῶν εἰς τὸ προϊόν ἐπενδυθεισῶν μονάδων ἐργασίας. Δέον νὰ σημειωθῇ προσέτι ὅτι οὗτοι — κατὰ τρόπον ἀνγκαστικὸν — ἐπὶ τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου περιλαμβάνουν τὴν ἀξίαν τοῦ προϊόντος καὶ ἀντιστοιχῶς εἰς τὴν τιμὴν του, ἢ ὁποία εἰς τὸ παρελθὸν διεμορφώθη διὰ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιπροσθέτως περιλαμβάνεται τὸ κέρδος τοῦ ἐπιχειρηματίου.

Ὁ Ricardo καὶ ὁ Marx ἐμφανίζουν ἐπίσης κοιότητα ἀντιλήψεων κατὰ τὴν μελέτην τῆς σχέσεως τοῦ σταθεροῦ καὶ μεταβλητοῦ, ἀντιστοιχῶς δὲ τοῦ παγίου καὶ κυκλοφοροῦντος κεφαλαίου. Ὁ Ricardo λέγει: «... ἐπίσης εἶναι δυνατόν ἡ σχέσις μεταξύ τοῦ τμήματος τοῦ κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐπενδυθῆ διὰ τὴν συντήρησιν τῆς ἐργασίας καὶ ἐκείνου, ὅπερ ἔχει ἐπενδυθῆ εἰς ἐργαλεῖα, μηχανήματα καὶ κτίρια, νὰ εἶναι διάφορος. Ἡ διαφορὰ αὕτη εἰς τὴν διάρκειαν ζωῆς τοῦ παγίου κεφαλαίου καὶ ἡ πολλαπλότης τῶν ποσοτικῶν σχέσεων, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι δυνατόν νὰ συνδυασθοῦν ἀμφοτέραι αἱ μορφαὶ τοῦ κεφαλαίου, παράγουν; παραλλήλως πρὸς τὴν διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν ἐμπορευμάτων ἀναγκαίαν μεγαλυτέραν ἢ μικροτέραν ποσότητα ἐργασίας, ἐν ἀκόμῃ περαιτέρω αἴτιον διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς σχετικῆς ἀξίας ταύτης, δηλαδή τὴν πτώσιν ἢ ἀνοδὸν τῆς ἀξίας τῆς ἐργασίας». Ἐπίσης ὁ Marx κατὰ τὰς ἐρεῦνας του ἐπὶ τῆς ὑπεραξίας, διεπίστωσεν ὅτι τὸ ποσοστὸν τῆς ὑπεραξίας ἐξαρτᾶται, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ἡμερομισθίου καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τῆς ἐκάστοτε καθ' ὕψος συμμετοχῆς τοῦ παγίου καὶ ἀντιστοιχῶς τοῦ κυκλοφοροῦντος κεφαλαίου. Ἐὰν ὁμως ὁ Ricardo εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην διαβλέπη, κατὰ τρόπον ἀσυνεπῆ, ἓνα παράγοντα, ὁ ὁποῖος μεταβάλλει τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας, ὁ Marx περιορίζει τὸν παράγοντα τοῦτον εἰς τὸ πεδῖον τῆς διαμορφώσεως τῆς τιμῆς. Διότι, κατὰ τὸν Marx, ἡ μεταβολὴ αὕτη τότε μόνον εἶναι δυνατὴ, ἐφ' ὅσον ὁ κεφαλαιούχος μὲ τὸ διὰ τῆς ὑπεραξίας ὑπὸ τοῦ ἐργάτου δημιουργηθὲν κεφάλαιον μεταβάλλει τὴν συμμετοχὴν τοῦ κεφαλαίου καὶ δι' αὐτοῦ τὴν τιμὴν τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως.

Ἄπο μίᾳς ἀπόψεως διαφέρει ὁ Marx λίαν οὐσιωδῶς τοῦ Ricardo. Ὁ Marx συνέλαβε καὶ συνέλεξε τὰς συνεπείας καὶ τὰ πορίσματα τῶν θεωριῶν τοῦ Ricardo, τὰς ὁποίας ὁ δεῦτερος ἔδει νὰ συναγάγη, ἐὰν ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς ἤθελεν ἀναλύσει βαθύτερον τὸν δοθέντα παρ' αὐτοῦ ὀρισμὸν. Νομίζομεν ὅτι, δὲν δύναται τις νὰ διατυπώσῃ ἓνα ὀρισμὸν καὶ ἀπλῶς νὰ τὸν θεωρῇ ὡς ἰσχύοντα διὰ τὴν πρωτόγονον κατάστασιν τῆς ἀνθρωπότητος. Εἶναι φυσικὸν ἢ ἀξία τοῦ ὀρισμοῦ νὰ μειοῦται οὐσιωδῶς διὰ τοῦ χρονικοῦ περιορισμοῦ. Δὲν εἶναι δυνατόν ἐπίσης νὰ διατυπώσῃ τις ἓνα ὀρισμὸν καὶ νὰ τὸν ἐφοδιάσῃ διὰ τόσων τροποποιήσεων, ὥστε νὰ ἀλλοιωθῇ παντελῶς ἡ ἀρχικὴ του μορφή, δηλαδή ἐν τινι μέτρῳ δὲν πρέπει ὁ κανὼν νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐξαιρέσιν. Ὁ Ricardo περιορίζει πολὺ ἰσχυρῶς τὴν περὶ τῆς ἀξίας θεωρίαν του, ὅταν φρονῇ ὅτι ἡ θεωρία περὶ ἀξίας τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ ἐν τῇ πρά-

ξει και όταν τάσσεται ὑπὲρ τοῦ χρυσοῦ ὡς σχετικοῦ χρησιμοποιηθησομένου μέτρου ἀξίας ὡς και κατὰ τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν και όταν ἀποδίδῃ περισσότεραν σημασίαν εἰς τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς και τῆς ζητήσεως, ἀπὸ τὴν εἰς ἓν ἀγαθὸν περιεχομένην ἀξίαν τῆς διὰ τὴν παραγωγὴν του ἀναλωθείσης ἐργασίας.

Ἀντιθέτως ὁ Marx παρουσιάζει ἀξιοθαύμαστον συνέπειαν εἰς τὴν ἀνάπτυσιν τῶν σκέψεων του. Ἐπειδὴ, λέγει, ἡ ἀληθὴς ἀξία ἑνὸς ἀγαθοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνίσταται παρὰ μόνον ἐκ τῆς εἰς αὐτὸ περιεχομένης ποσότητος ἐργασίας και μόνον διὰ τῆς ἐργασίας εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργηθῇ ἀληθὴς ἀξία, κάθε ποσόν, ὑπερβαίνει τὴν ἀξίαν ταύτης τῆς ἐργασίας, εἶναι ὑπεροξία.

Ὁ Ricardo ὁμως εἰς τὴν περὶ ἀξίας θεωρίαν του ἐμπλέκεται εἰς μίαν ἀντινομίαν, καθόσον εἰς τὸ κέρδος τοῦ ἐπιχειρηματίου διαβλέπει ἓν ἰδιάζον εἶδος εισοδήματος. Ἐν τούτοις, ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, δὲν ἔχει τὸ θάρρος νὰ ἀναλύσῃ τὸ κέρδος εἰς ἐξοδα ἐργασίας. Ὁ Marx ἐκφεύγει τοῦ προκειμένου διλήμματος, καθόσον διὰ τῆς παρ' αὐτοῦ προβαλλομένης περὶ ἀξίας θεωρίας — δέον οὐδὲν νὰ ὑφίσταται εισόδημα, οὐδεμία πρόσοδος μὴ κτωμένη δι' ἐργασίας, και ὅτι πᾶν εισόδημα, κτώμενον ἄνευ ἐργασίας, εἶναι ἐκμετάλλευσις και ἀδικία διαπραπτομένη κατὰ τῶν ἐργαζομένων ἀνθρώπων. Ἡ ὑπεραξία συνεπῶς, κατὰ τὸν Marx, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, εἰμὴ εισόδημα κτώμενον ἄνευ ἐργασίας, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται ἐκ τῆς προσθέτου ἐργασίας τοῦ ἐργάτου, τῆς ὑπὲρ τὸ μέτρον τῶν ἰδίων του ἐξόδων ἀναπαραγωγῆς τῆς ἐργατικῆς του δυνάμεως. Ἡ ὑπεροξία αὕτη εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀπόλυτος, όταν ὁ ἐργάτης δέον νὰ ἀναλώσῃ περισσότερας μονάδας χρόνου διὰ τὴν δημιουργίαν προϊόντων, ἀναγομένων εἰς τὰ διὰ τὴν ζωὴν σημαντικὰ ἀγαθὰ, πέραν τῶν ἀπαιτουμένων, ἤτοι εἰς τὴν ἀναπαραγωγὴν τῆς ἰδίας του παραγωγικῆς δυνάμεως και διὰ τὴν συντήρησιν τῆς οἰκογενείας του. Ἡ σχετικὴ ὑπεραξία συνίσταται εἰς τὸ ὅτι, τοῦ χρόνου διαρκείας τῆς ἐργασίας παραμένοντος τοῦ αὐτοῦ, λόγῳ τῶν μηχανικῶν και λοιπῶν βελτιώσεων μειοῦται ὁ ἀπαιτούμενος διὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν χρόνος ἐργασίας, ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ ἐργάτης δὲν ἐπωφελεῖται ἐκ τῆς ἐπιβραχύνσεως τοῦ χρόνου ἐργασίας ταύτης, ἐνῶ τούναντιον ἐκ ταύτης αὐξάνεται τὸ ποσοστὸν τῆς ὑπεραξίας τοῦ κεφαλαιούχου.

Ἄς μὴ νομισθῇ ὁμως ὅτι μόνον εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀξίας ὁ Marx ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ Ricardo. Οὗτος ἐβασίσθη ἐπ' αὐτοῦ και ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερομισθίου, δηλονότι τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ. Ἡ συμφωνία ὁμως εἰς τὸ ζήτημα τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ μεταξὺ ἀμφοτέρων δὲν εἶναι τόσο ἐκτεταμένη, ὡς συμβαίνει μὲ τὴν περὶ ἀξίας θεωρίαν. Διὰ τοῦ ὅρου φυσικὴ τιμὴ τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ δὲν ἐννοεῖται ἡ ἀποζημίωσις τοῦ ἐργάτου, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν παρ' αὐτοῦ ἀναλωθεισῶν ποσοτήτων ἐργασίας, κατὰ τὰς μονάδας χρόνου ἀπασχολήσεώς του (κατὰ τὴν μαρξικὴν ὀρολογίαν τὸ φυσικὸν τοῦτο ἡμερομίσθιον, λόγῳ τῆς παρὰ τοῦ ἐργοδότη παρακρατουμένης ὑπεραξίας, θὰ ἦτο πάντοτε κατώτερον τοῦ πραγματικῶς ὀφειλομένου πρὸς τὸν ἐργάτην), ἀλλ' ἡ ἀποζημίωσις ἐκεῖνη, «ἣτις εἶναι ἀναγκαία ὅπως ὁ ἐργάτης, ἀδιαφόρως ἀπασχολήσεως, διαθέτῃ τὰ μέσα, ὅπως συντηρηθῇ και διαιωνισθῇ τὴν τάξιν

του, χωρίς να την αύξηση ούτε να την μειώση αριθμητικῶς». Ὁ ὀρισμὸς οὗτος τῆς φυσικῆς καὶ ἀγοραίας τιμῆς τῆς ἐργασίας δεικνύει ἐκδήλως ὅτι μεταξύ τοῦ κεφαλαίου ἐπὶ τῆς περὶ ἀξίας θεωρίας καὶ τῶν ὑπολοίπων κεφαλαίων τοῦ ἔργου του ὑφίσταται χάσμα. Ὑποτιθεμένου ὅτι τις ἀναγινώσκει κατὰ πρῶτον τὸ κεφάλαιον περὶ ἐργατικῆς μισθοῦ, πρὶν ἢ ἀναγνώσῃ τὸ περὶ ἀξίας τοῦ Ricardo, θὰ ἐκπλαγῆ ἀνευρίσκων παρὰ τῷ Ricardo ὀρισμὸν, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει τὴν ἀξίαν εἰς ἓν ἐμπόρευμα εἰς τὴν διὰ τὴν παραγωγὴν του ἀναλωθεῖσαν ποσότητα ἐργασίας. Εἰς τὴν περίπτωσιν συνεπῶς τοῦ ἐργατικῆς μισθοῦ παύει ἡ ἐργασία νὰ ἀποτελῆ τὸν μοναδικὸν παράγοντα δημιουργοῦ ἀξίας καὶ νὰ παίζῃ οὐσιαστικὸν ρόλον εἰς τὴν δημιουργίαν ταύτης.

Ἐπίσης ὡς πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην ὑποστηρίζει ὁ Marx σθεναρῶς, καὶ συμφώνως πρὸς τὴν περὶ ἀξίας ἀντίληψίν του, ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ ἐργατικῆς μισθοῦ δέον νὰ καθορίζεται κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς παρὰ τούτου παρεχομένης ποσότητος ἐργασίας καὶ ὅτι ἡ ὑπεραξία δὲν ἀνήκει εἰς τὸν κεφαλαιούχον, ἀλλὰ εἰς τὸν παραγωγὸν τῆς ὑπεραξίας, εἰς τὸν ἐργαζόμενον. Οὗτος περαιτέρω διατυπώνει τὴν γνώμην ὅτι ὁ ἐργάτης ὀφείλει νὰ παρέχῃ μόνον τόσην ποσότητα χρόνου εἰς ἐργασίαν, ὅση καὶ ἀπαιτεῖται διὰ νὰ συντηρηθῇ. Ἐνῶ ὁ Marx καὶ ὁ Ricardo, προκειμένου νὰ καθορίσουν τὴν ἀξίαν τοῦ ἐργατικῆς μισθοῦ, διαφέρουν καὶ δίστανται κατὰ τὰς ἀπόψεις των, ἐπὶ τοῦ θεωρητικῆς πεδίου, ὅμως, ὅταν πρόκειται περὶ τοῦ πρακτικῆς καθορισμοῦ τοῦ ἐργατικῆς μισθοῦ, ἐμφανίζονται μίαν ἐκτεταμένην μεταξύ των ὁμοφωνίαν. Ἀμφότεροι διατείνονται ὅτι ὁ μισθὸς τοῦ ἐργάτου δέον νὰ εἶναι τόσον ὑψηλός, ὥστε δι' αὐτοῦ νὰ δύναται νὰ συντηρηθῇ αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀναγινώσκουμεν εἰς τὸν Ricardo: «Ἡ ἰκανότης τοῦ ἐργάτου νὰ συντηρήσῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν οἰκογένειάν του, ἡ ὁποία εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ ἐργατικῆς δυναμικοῦ, δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ποσοῦ τοῦ χρήματος, τὸ ὁποῖον λαμβάνει ὡς ἐργατικὸν μισθόν, ἀλλὰ ἐκ τῆς ποσότητος τῶν τροφίμων καὶ ἐκ τῶν σημαντικῶν διὰ τὴν ζωὴν ἀγαθῶν καὶ πλεονεκτημάτων, ἅτινα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συνηθείας ἔχουν καταστῆ δι' αὐτὸν ἀναγκαῖα καὶ τὰ ὁποῖα δύναται διὰ τοῦ ποσοῦ τῶν χρημάτων αὐτῶν νὰ προσπορισθῇ. Ἐκ τούτου, ἐξαρτᾶται ἡ φυσικὴ τιμὴ τῆς ἐργασίας, ἐκ τῆς τιμῆς τῶν διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ἐργάτου καὶ τῆς οἰκογενείας ἀπαιτουμένων τροφίμων, σημαντικῶν διὰ τὴν ζωὴν ἀγαθῶν καὶ πλεονεκτημάτων καὶ ἀπολαύσεων». Ἐν τούτοις, θὰ ἦτο σφάλμα νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ὁ Ricardo ἐνόει διὰ τοῦ ἐλάχιστου τούτου ὀρίου συντηρήσεως τὸ «λεγόμενον ἐλάχιστον ὄριον συντηρήσεως». Ἀκριβῶς ἡ φράσις «βάσει τῆς συνηθείας» ἐμφανῶς καταδεικνύει ὅτι οὗτος ἐνόει δι' αὐτῆς «τὸ λεγόμενον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συνηθείας διαμορφωμένον ἐλάχιστον ὄριον συντηρήσεως», ὅπερ ἐπιτρέπει μίαν ἀνεκτὴν ἄλλως τε διαβίωσιν.

Ὡς ὁ Ricardo, οὕτω καὶ ὁ Marx καθορίζει τὸ κατώτατον ὄριον τοῦ ἐργατικῆς μισθοῦ διὰ τῶν δαπανῶν, τῶν ἀπαιτηθησομένων εἰς τὴν ἀναπαραγωγὴν. Ἡ ἀξία τῶν ἐργατικῶν χειρῶν, τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως, ὅπως καὶ παντὸς ἄλλου ἐμπορεύματος, καθορίζονται ἀπὸ τὸν ἀπαιτούμενον διὰ τὴν παρα-

γωγὴν, συνεπῶς ἐπίσης διὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν, τοῦ ἰδιαζόντος τούτου εἶδους χρόνον ἐργασίας... Δεδομένης τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀτόμου, ἡ παραγωγὴ τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως συνίσταται εἰς τὴν ἴδιαν αὐτῆς ἀναπαραγωγὴν ἢ συντήρησιν. Ὁ διὰ τὴν παραγωγὴν τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως ἀναγκαῖος χρόνος ἐργασίας ἀναλύεται εἰς τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον διὰ τὴν παραγωγὴν τροφίμων, ἢ ἡ ἀξία τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως εἶναι ἡ ἀξία τῶν διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ κατόχου τῆς ἀναγκαίων τροφίμων... Ἐὰν ὁ κάτοχος τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως εἰργάσθῃ σήμερον, δεόν νὰ εἶναι ἰκανὸς νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ πάλιν τὸ ἔργον του αὐριον ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας δυνάμεως καὶ ὑγείας. Τὸ ἄθροισμα συνεπῶς τῶν τροφίμων δεόν νὰ ἐπαρκῆ ὅπως συντηρῆ τὸ ἐργαζόμενον ἄτομον, ὡς τοιοῦτον εἰς τὴν κανονικὴν κατάστασιν τῆς ζωῆς του. Τὸ ἔσχατον ὄριον, ἢ, τὸ ἐλάχιστον ὄριον τῆς ἀξίας τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως διαμορφοῦται ὑπὸ τῆς ἀξίας μιᾶς μάζης ἐμπορευμάτων, ὃ δὲ φορεὺς τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως, ὃ ἄνθρωπος ἄνευ τῆς καθημερινῆς παραγωγῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνανεύνη τὴν ἐξεργασίαν τῶν ζωϊκῶν αὐτοῦ λειτουργιῶν, συνεπῶς τὸ ἐλάχιστον τοῦτο ὄριον καθορίζεται ὑπὸ τῆς ἀξίας τῶν φυσικῶς ἀπαραιτήτων τροφίμων. Ὑποβιβαζομένης τῆς τιμῆς τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως κάτω τοῦ ὀρίου τούτου, τότε αὕτη πίπτει κάτω τῆς ἀξίας τῶν τροφίμων αὐτῶν, καθόσον οὕτω μόνον, κατὰ τρόπον ἀτροφικόν, δύναται αὕτη ἡ δύναμις νὰ συντηρηθῆ καὶ νὰ ἀναπτυχθῆ».

Ἐκ τῶν κειμένων αὐτῶν παρατηροῦμεν ὅτι τόσοσ ὁ Marx, ὅσον καὶ ὁ Ricardo, δέχονται τὸ ἐλάχιστον (ἐκ συνηθείας διαμορφωθὲν) ὄριον συντηρήσεως, ὡς τὸ κατώτερον ὄριον τῶν ὄρων διαβιώσεως τοῦ ἐργάτου, συνισταμένων εἰς τὴν ἀναπαραγωγὴν τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπιγόνων του.

Ὅτι αὐτό, τὸ κατὰ συνηθειαν διαμορφωθὲν ἐλάχιστον ὄριον συντηρήσεως, εἶναι διάφορον ἀναλόγως πρὸς τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, γίνεται ἀποδεκτὸν παρ' ἀμφοτέρων. Ἀμφότεροι θεωροῦν ὅτι τὸ ἐλάχιστον τοῦτο δὲν εἶναι ἀπόλυτόν τι μέγεθος, ἀλλ' ὑπόκειται εἰς πολλαπλᾶς παραλλαγὰς. «Αἱ φυσικαὶ ἀνάγκαι αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς, ὡς ἡ τροφή, ἡ ἐνδυμασία, ἡ θέρμανσις, ἡ κατοικία κλπ., εἶναι ἀφ' ἑνὸς διάφοροι, ἀναλόγως τῶν κλιματικῶν καὶ ἄλλων φυσικῶν ἰδιορρυθμιῶν μιᾶς χώρας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ σύνολον, ἢ ἔκτασις τῶν λεγομένων φυσικῶν ἀναγκῶν, τῶν ἀναγκαίων, εἶναι ἐν ἱστορικόν προῖον καὶ ἐξαρτᾶται ὡς ἐκ τούτου, κατὰ τὸ μέγιστον μέρος, ἐκ τῆς στάθμης τοῦ πολιτισμοῦ ταύτης, οὐσιωδῶς δὲ μάλιστα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ ὑπὸ ποίας συνθήκας καὶ, συνεπῶς ὑπὸ ποίας συνηθείας καὶ ὑπὸ ποίας ἀξιώσεως βιοτικῆς ἐπιπέδου ἢ τάξης τῶν ἐλευθέρων ἐργατῶν διεμορφώθη μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου».

Διὰ τῶν διαφοροποιήσεων αὐτῶν, τὰς ὁποίας ὁ Marx φαίνεται ὅτι προανευῖρεν παρὰ τῷ Ricardo, ὁ καθορισμὸς ἑνὸς ἐργατικοῦ μισθοῦ, ὃ ὁποῖος δεόν νὰ παριστᾷ ἓν, συμφώνως πρὸς τὰς συνηθείας ζωῆς καὶ διαβιώσεως, διαμορφωθὲν ἐλάχιστον ὄριον συντηρήσεως, δὲν εἶναι ἔργον εὐχερές, καθόσον τοπικαὶ διαφορικότητες καὶ ἱστορικαὶ σχετικότητες προσδίδουν εἰς τὴν ἀξίαν ταύτην σημαντικὸν πλάτος διακυμάνσεων. Ἐὰν τώρα ἤδη αὐτό, τὸ ἐκ συνη-

θείας διαμορφωθὲν ἐλάχιστον ὄριον συντηρήσεως, θὰ ἠδύνατο ἐν τινι μέτρῳ οὐχὶ εὐχερῶς νὰ καθορισθῆ, θὰ ἦτο κατὰ πολὺ δυσχερέστερον, λόγω τῶν τοπικῶν καὶ χρονικῶν ἀποκλίσεων, νὰ καθορισθοῦν δίκαιοι ἐργατικοὶ μισθοὶ διὰ διαφόρους χωροχρονικὰς μονάδας, αἵτινες θὰ ἀντεστοίχουν πρὸς τὰς παρὰ τοῦ ἐργάτου παρασχεθείσας ποσότητες ἐργασίας. Εἰς τὴν τελευταίαν περιπτώσειν θὰ ἐνεφανίζετο τότε, ἐπὶ μιᾶς σταθερᾶς γεωοικονομικῆς διαρθρώσεως, ἐπὶ πλέον τὸ πρόβλημα ὅτι ἐργάται διαφόρων μονάδων χώρου θὰ ἔδει νὰ ἀναλώσουν διαφόρως μεγάλας ποσότητες ἐργασίας πρὸς τὸν σκοπὸν ἀναπαραγωγῆς. Οὕτω θὰ προέκυπτον ἐργατικαὶ διενέξεις χάριν τῆς παραγωγῆς ποσοτήτων ἐμπορευμάτων — ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ δίκαια τιμὴ ἑνὸς ἐμπορεύματος ἐκφράζει μόνον τὰς εἰς αὐτὸ ἐπενδυθείσας ποσότητες ἐργασίας. Ἡ τιμὴ συνεπῶς εἰς διαφόρους μονάδας παραγωγῆς θὰ ἦτο διάφορος καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ καταναλωταὶ (ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι δὲν θὰ ἐπεβάλλοντο οὐδόλως δασμοὶ — δασμοὶ θὰ ἦσαν, κατὰ τὸν Marx, μίᾳ ἀντινομίᾳ, καθόσον οὗτοι παριστοῦν μίαν πρόσοδον κτωμένην ἀνευ ἐργασίας (!)) θὰ ἐστρέφοντο πρὸς τὰ εὐθηνότερα προϊόντα καὶ συνεπῶς τὰ ἀκριβώτερα δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ διατεθοῦν καὶ οἱ ἐργάται δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ζήσουν ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας των.

Ὁ Marx ἀντιμετώπισε συνεπῶς ὡς δίλημμα τὰς ἐξῆς δύο περιπτώσεις: Κατὰ τὴν πρώτην τὰ προϊόντα τῶν ἐργατῶν, οἱ ὅποιοι, ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς κατωτέρας τῶν ἀναπαραγωγῆς, κατασκευάζουν εὐθηνότερα, θὰ θεῶσιν εἰς τὴν αὐτὴν μοῖραν ἀπὸ ἀπόψεως τιμῆς πρὸς τὰ ἀκριβώτερα, ὁπότε τὰ ἐπὶ πλέον ἔσοδα πέραν τῆς ἀναπαραγωγῆς θὰ παρείχοντο εἴτε πρὸς τὸν ἐπιχειρηματίαν ὡς εἰσόδημα (θὰ ὀμιλήσωμεν κατωτέρω ἐπὶ τῆς προσόδου, ὁπότε καὶ θὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο διεξοδικώτερον), εἴτε ταῦτα θὰ διενέμοντο μεταξὺ τῶν ἐργατῶν ἀναλογικῶς (κατὰ τὰ παρὰ τοῦ Marx ἐπινοηθέντα πρότυπα, ἅτινα δὲν εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα πραγματοποιήσιμα). Διὰ τοῦ μέτρου τούτου θὰ ἐνεπλέκετο ὁ Marx εἰς μίαν ἀντινομίαν, καθόσον οἱ εὐθηνότεροι παράγοντες (λόγω τῆς μικροτέρας ἀπαιτήσεως αὐτῶν ἀναπαραγωγῆς) θὰ ἀπολαύσουν μίαν ἀξίαν, διὰ τὴν ὁποίαν οὐδεμίαν ἠγάλωσαν ἐργασίαν (*).

Εἰς τὴν δευτέραν περιπτώσειν θὰ ἔπρεπε, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἰς τὴν πρᾶξιν δὲν φαίνεται πιθανόν, οἱ ἐπιχειρηματίαι, οἱ ὅποιοι παράγουν τὰ ἀκριβώτερα τῶν προϊόντων, νὰ συγκατατεθοῦν, ὅπως εὐθυγραμμίσουν τὴν τιμὴν τῶν προϊόντων τῶν πρὸς τὴν τιμὴν τῶν παραγόντων τὰ εὐθηνότερα προϊόντα. Ἐάν ὁ Marx θὰ ἀπέδέχετο τὴν ἄποψιν ταύτην, τότε θὰ ἤρχετο εἰς ἀντίθεσιν τόσον πρὸς τὴν περὶ ἀξίας θεωρίαν του, ὅσον ἐπίσης καὶ πρὸς τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ὁ ἐργάτης ἔχει τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν ἀναπαραγωγήν του κατὰ τὸ ἐκ συνηθείας καθορισθὲν «ἐλάχιστον ὄριον συντηρήσεώς του».

Πιστεύομεν ὅτι εἰς τὴν ἀνωτέρω παρέκβασιν δὲν παρεσύρθημεν εἰς λεπτολογίας, ἀλλ' ὅτι κατεδείξαμεν ἐπὶ ποίων σχεδὸν ἀνυπερβλήτων ἐμποδίων προσέκρουσεν ὁ Marx, ὅταν διετύπωνε τὰς περὶ ἀξίας καὶ ἐργατικοῦ μισθοῦ θεωρίας του. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὁ Ricardo ὑπῆρξε συνεπέστερος, καθόσον ἀνεγνώρισεν ὅτι μίᾳ ἀπολύτως λογικῇ περαιτέρω μελέτῃ καὶ διερεύνησιν

τῆς περὶ ἐργατικῆς ἀξίας θεωρίας θὰ ἀπέληγεν εἰς ἐκδήλους ἀντιφάσεις καὶ ἀντιθέσεις πρὸς τὴν οἰκονομικὴν πραγματικότητα, ἀκόμη καὶ ὅταν, χάριν τῆς πραγματικότητος ταύτης, δὲν ἤδυνήθη νὰ παρεμποδίσῃ εἰς τὸ ἔργον του ἀντιθέσεις κατὰ τὴν ἀνέλιξιν τῶν σκέψεών του καὶ τῶν θεωριῶν του (μεταξὺ τῆς περὶ ἀξίας καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ θεωριῶν ὑφίσταται χάσμα).

Ὁ Marx ἀνεγνώρισεν, ὅπως καὶ ὁ Ricardo, ὅτι εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπομακρυνθῇ πρὸς τὰ ἄνω ἢ τὰ κάτω τῆς φυσικῆς τιμῆς αὐτῆς. Ζωηρῶς ἐπίσης καταπολεμῆ τοὺς φυσιοκράτας καὶ ἀντιστοίχως τοὺς φιλελευθέρους, διότι οὗτοι τὴν «ἀναγκαίαν» καὶ ἀντιστοίχως τὴν «φυσικὴν» τιμὴν τῆς ἐργασίας, τὴν ὁποίαν οὗτοι θεωροῦν ὡς τιμὴν ἰσορροπίας μεταξὺ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, ἐξομοιώνουν πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας. Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ Ricardo πράττει τὸ αὐτό, διότι, καίτοι ἀναχωρεῖ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀφετηρίας ὡς καὶ ὁ Marx, ἐν τούτοις, δὲν δύναται νὰ παραβλέψῃ ὅτι ἡ τιμὴ διὰ τὴν ἐργασίαν οὐδέποτε εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς, ἀλλ' ἐξ ἀντιθέτου ὅτι ἡ «φυσικὴ τιμὴ» λόγω τῆς ἐπιδράσεως τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνέλθῃ ἢ νὰ κατέλθῃ. Τὴν ἀποκλίνουσαν ταύτην τιμὴν εὐρίσκομεν παρ' ἀμφοτέροις ὑπὸ τὸν ὄρισμόν: «ἀγοραία τιμὴ». Ὡς ὁ Ricardo, ὁμοίως γνωρίζει καὶ ὁ Marx ὅτι ἡ ἐργασία εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμφανίζεται ὡς ἐμπόρευμα, τοῦ ὁποίου ἡ μικρότερα ἢ μεγαλύτερα προσφορά ἐπιφέρει ἀποκλίσεις ἐπὶ τῆς φυσικῆς τῆς τιμῆς (ὄχι τῆς ἀξίας). Ἐκ τούτου ἀναχωρῶν κινεῖται ἐμφανῶς ἐπὶ τῶν βημάτων τοῦ Ricardo, ἐνσωματώνει δὲ εἰς τὸ ἔργον του τὸν ἀκόλουθον εἰρμόν ἰδεῶν τοῦ τελευταίου. Ἡ φυσικὴ τιμὴ τῆς ἐργασίας δύναται νὰ ἀνέλθῃ ὅταν ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ (ἐπίδρασις τοῦ Malthus) μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης δυναμικότητος εἰς ἐργασίαν, ἀντιστοίχως δηλαδὴ πρὸς τὸ διὰ ταύτην ὑφιστάμενον (κυκλοφοροῦν) κεφάλαιον, δὲν βαιῖνῃ παραλλήλως, ἢ, ὅταν ναὶ μὲν ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ ἀναπτύσσεται ταχύτερον, ἀπὸ τὸ ὑπάρχον κεφάλαιον, ἀλλὰ συνεπεία τῆς αὐξήσεως τοῦ παγίου κεφαλαίου (ἐπενδυτικὰ ἀγαθὰ), ὑφίσταται μία πλέον τῆς ἀναλογούσης ζήτησις ἐργασίας, συνεπεία τῆς διευρύνσεως τῶν παραγωγικῶν ἰκανοτήτων. Εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ ὁ Marx, ὡς ἐξηρητημένους ἀπὸ τὸν Ricardo, καθόσον, ὅπως ἐκεῖνος τὰς πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω ἀποκλίσεις ταύτας θεωρεῖ ὡς παροδικὴν ἐμφάνισιν, ἡ ὁποία ἐντὸς βραχείου χρόνου ρυθμίζεται ἀφ' ἑαυτῆς. Ὁ Marx ἐρευνᾷ τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ἐκ τῶν ἀνωτέρω αἰτίων ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας ἀνέρχεται.

Ὁ ἐργάτης μόνον οὕτω δύναται δι' ἕν χρονικὸν διάστημα διὰ τοῦ χρήματός του νὰ πορίζεται περισσότερα ἐμπορεύματα παρὰ πρὶν. Ἐν τούτοις, ἡ κατάστασις αὕτη δὲν διαρκεῖ ἐπὶ μακρόν, διότι, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς αὐξανομένης εὐμαρείας, ὁ ἐργάτης δύναται νὰ ἀποδώσῃ περισσότερον ἀλλὰ τὸ «ἐπὶ πλέον τοῦτο» δὲν δαπανᾷ οὗτος δι' ἀγαθὰ πολυτελείας, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐξηθεισαν οἰκογενειάν του (νέαν γενεάν). Ἡ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου συνέπεια εἶναι ὅτι ὁ παράγων ἐργασία θὰ πολλαπλασιασθῇ καὶ πάλιν καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς θὰ ὑφίσταται καὶ πάλιν μία μεγαλύτερα προσφορά ἐργασίας. Τῆς ποσότητος τοῦ μεταβλητοῦ — τοῦ κυκλοφοροῦντος — ὡς καὶ τοῦ παγίου κεφαλαίου παραμε-

νούσης αμεταβλήτου ή εις ήν περίπτωσιν άμφοτέρα τουτα τά είδη τών κεφαλαίων δέν άναπτύσσονται κατά την αύτην σχέσιν ώς ή προσφερομένη έργασία, τότε θά έπέλθη μοιραίως ή πτώσις τών έργατικών μισθών εις τό παλαιόν των έπίπεδον, και μάλιστα, ένδεχομένως, επί τι διάστημα κάτω τής φυσικής των τιμής. "Όταν ή τιμή δια τήν έργασίαν πέση κάτω τής φυσικής τιμής, τότε ό έργαζόμενος άνθρωπος επί τίνα χρόνον δέν θά θελήση μόνον νά περιορισθῆ εις τά τρόφιμά του [ό παράγων «έργασία» πιέζει τό όριον (grenz) «τής διατροφής», ώς ό Ricardo, ό Marx και άλλοι διετύπωσαν], άλλ' έπίσης θά μειώση, σημαντικώς τήν οικογένειάν του. Τώρα δύναται και πάλιν έξ άρχής νά άρχίση και ένῶ ό Ricardo θεωρεί τό γεγονός τουτο ώς έχον τόν χαρακτήρα φυσικής άναγκαιότητας, ό Marx δέν παραλείπει νά τόν θεωρήση ώς τυπικόν του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Προσέτι ό Marx διαβλέπει εις τήν διαρκή ταύτην άπόκλισιν τής άγοραίας τιμής τής έργασίας άπό τής φυσικής τιμής ταύτης μίαν άπόδειξιν του ότι δέν θά έπρεπέ τις νά έξομοιώνη τήν τιμήν τής έργασίας πρós τήν άξίαν αύτης (άναλλακτικήν άξίαν). Φρονεί όμως ότι ή άπόκλισις αύτη δέν είναι δυνατή, όταν ό έργάτης μέ τήν δια τού χρήματος έκφραζόμενην ποσότητα πορίζεται άγαθά, άτινα άντιστοιχοϋν πρós τήν παρ' αύτου παρασχεθείσαν ποσότητα έργασίας.

'Αλλ' ό Marx δέν έπηρέασθη άπό τόν Ricardo μόνον εις τό ζήτημα του έργατικού μισθού εις ό,τι άφορᾷ εις τό άπόλυτον μέγεθος του σταθεροϋ και μεταβλητου κεφαλαίου (διάθεσις του μεταβλητου κεφαλαίου: μέγεθος του μεταβλητου κεφαλαίου, κεφάλαιον έργατικών μισθών και έξ αύτου ή περι του κεφαλαίου έργατικών μισθών θεωρία), άλλά παρέλαβεν έτι παρ' αύτου τήν θεωρίαν περι τής σχέσεως του σταθεροϋ πρós τό μεταβλητόν κεφάλαιον, έν σχέσει πρós τό ύψος του έργατικού μισθού. 'Αναχωρών έκ τής περι άξίως θεωρίας του, ό Marx συνάγει ότι ό κεφαλαιούχος δια τής άπολήψεως τής υπεραξίας έπισσωρεύει κεφάλαιον, τό όποιον όμως δέν μεταβάλλει όλόκληρον εις μεταβλητόν, ένῶ δια τούτου προσκτάται περισσοτέρους έργάτας, χωρίς νά διδῆ μέρος τής υπεραξίας εις τούς έργάτας, ένδεχομένως ύπό τήν μορφήν του λεγομένου έπενδυτικοϋ μισθού, ό όποιος ναί μέν καθίσταται ιδιοκτησία του έργάτου, άλλά δέν καθίσταται άμέσως ιδιοκτησία του. Τό έπενδυτικόν τουτο ήμερομίσθιον θά ήδύνατο νά θεωρηθῆ ώς προσομοιάζον πρós ένια δικαιώματα συμμετοχής ή πρós μετοχάς, αί όποια άποφέρουν δια τόν έργάτην, αναλόγως τών έπιτευχθέντων άποτελεσμάτων, προσόδους ή μερίσματα (ήμερομίσθια έπενδύσεως είναι και πάλιν σήμεραν έπίκαιρα) παρατηρητέον ώσαύτως ότι τουτο μετατρέπεται εις πάγιον κεφάλαιον, τό όποιον θά χρησιμεύση δια τήν άνέγερσιν κτιρίων, αύξησιν του κυκλοφοροϋντος κεφαλαίου, δηλαδή πρώτων ύλών κλπ., έν τῶ συνόλω, εις τήν διεύρυνσιν τής παραγωγής, όχι τῆ βοηθεία τών έργατών, άλλά δια τής έγκαταστάσεως καλύτερων μηχανημάτων μεταφορᾷ και άυτοματισμού και μέσων χρησιμοποιουμένων κατά τήν σημερινήν έποχήν. 'Επειδή τόσον ό Marx, όσον και ό Ricardo, θεωροϋν ώς δεδομένον τό άθροισμα του σταθεροϋ και του μεταβλητου κεφαλαίου (κατά τόν Ricardo πάγιον και κυκλοφοροϋν κεφάλαιον) και μή λαμβά-

νομένης ὑπ' ὄψιν μιᾶς αἰφνιδίας αὐξήσεως τοῦ κεφαλαίου, μία μείωσις τοῦ μεταβλητοῦ κεφαλαίου σημαίνει ὄχι μόνον μίαν ταυτόχρονον αὐξησιν τοῦ σταθεροῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ ταυτοχρόνως μίαν μετάθεσιν τῶν ἀξιών συμμετοχῆς ἀμφοτέρων τῶν τμημάτων τοῦ συνολικοῦ κεφαλαίου.

Εἰς τὸ κεφάλαιον «Ἡ θεωρία τοῦ συμψηφισμοῦ ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς παρὰ τῶν μηχανῶν ἐκτοπισθέντας ἐργάτας», ἀπασχολεῖται ὁ Marx, ὅπως καὶ ὁ Ricardo, μὲ τὸ πρόβλημα τῆς αὐξήσεως, τῶν ἐπενδυτικῶν ἀγαθῶν, δηλαδή μὲ τὸν πολλαπλασιασμόν τοῦ σταθεροῦ κεφαλαίου. Κατὰ τὴν μαρξικὴν ἄποψιν (θεώρησιν), ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀποληφθείσης ὑπεραξίας, ὁ κεφαλαιούχος εἶναι τώρα εἰς θέσιν νὰ προμηθευθῇ μηχανήματα. Ταῦτα διευκολύνουν τὴν παραγωγὴν τοῦ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ δύναται νὰ περιορίζῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐργατῶν του, συγχρόνως δὲ νὰ περιορίζῃ τὴν συμμετοχὴν τοῦ μεταβλητοῦ τοῦ κεφαλαίου, καθόσον παραμενόντων τῶν ἡμερομισθίων εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον, ἔχει νὰ πληρώσῃ ὀλιγωτέρους ἐργάτας, δηλαδή μειοῦται τὸ προοριζόμενον δι' ἡμερομισθία κεφάλαιον, ἐνῶ τὸ μερίδιον τῶν ἐπενδυτικῶν ἀγαθῶν — ἀγαθῶν ἐπενδύσεως — (μηχανημάτων κλπ.) εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν αὐτοῦ αὐξάνει. Ἐν μέρος τῶν ἐργατῶν, οἱ ὅποιοι οὕτως ἀπελύθησαν, εἶναι δυνατόν νὰ μεταναστεύσῃ εἰς τὴν βιομηχανίαν ἀγαθῶν ἐπενδύσεως, πρᾶγμα ὅπερ μειώνει τὰ ἡμερομισθία αὐτῶν λόγῳ τῆς ἀπαιτουμένης ἐκπαιδεύσεως, τὸ δὲ ὑπόλοιπον τμήμα παραμένει ἀνεργὸν ὡς προσφορά ἐργασίας εἰς τὴν ἀγοράν. Κυριαρχεῖ οὕτω πρακτικῶς μία ὑπερπροσφορά τοῦ παράγοντος «ἐργασία», ὁ ὅποιος μόλις θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ τὴν φυσικὴν τιμὴν. Ὁ ἐπιχειρηματίας, μετὰ τινα χρόνον, διὰ τῶν μηχανημάτων τοῦ ἐπὶ μὴ λίαν ὑψηλῶν ἡμερομισθίων παρήγαγε καὶ πάλιν μίαν σημαντικὴν ὑπεραξίαν. Ἡ ὑπεραξία αὕτη παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν δυνατότητα ἐπὶ ταυτοχρόνου πολλαπλασιασμοῦ τῶν μηχανημάτων νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν χαμηλὴν τιμὴν τῆς ἐργασίας καὶ νὰ ἐπαναπροσλάβῃ εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του καὶ πάλιν τοὺς ἐργάτας αὐτοὺς μὲ ἓνα σχετικῶς χαμηλότερον ἡμερομισθιον.

Εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον ἀναπτύσσει ὁ Marx, πῶς οἱ κεφαλαιοῦχοι δι' ὀξέος ἀνταγωνισμοῦ ὑποχρεώνουν ἀλλήλους νὰ προσφύγουν καὶ πάλιν εἰς τὴν ὀρθολογιστικὴν ὀργάνωσιν, εἰς τὴν μεγέθυσιν καὶ αὐξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κτιρίων καὶ τῶν μηχανημάτων, καὶ νὰ διευρύνουν τὴν παραγωγὴν διὰ ταυτοχρόνου μειώσεως τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων των. Ἡ ὀρθολογιστικὴ ὀργάνωσις δύναται φυσικὰ καὶ πάλιν νὰ ἐπακολουθήσῃ καθόσον καὶ ἐφ' ὅσον ἡ συμμετοχὴ τοῦ μεταβλητοῦ καὶ τοῦ σταθεροῦ μειοῦται καὶ αὐξάνεται ἀντιστοίχως εἰς τὸ συνολικὸν κεφάλαιον. Ἡ ἐκ τούτου συνέπειά εἶναι ὅτι καὶ ἄλλοι ἐργάται ἀπολύονται, μέρος αὐτῶν μεταναστεύει εἰς τὴν βιομηχανίαν ἀγαθῶν προελεύσεως (καὶ μέρος μετὰ τινα χρόνον ἀνεργίας λόγῳ πολλαπλασιασμοῦ τῆς παραγωγῆς καὶ κατὰ τι μέτρον αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, αὐξήσεως τῆς ζητήσεως ἐργατικῶν χειρῶν, ἐπαναπροσλαμβάνονται).

Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι ὁ Ricardo εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἠσθάνετο ἑαυτὸν πολὺ ἀσφαλῆ, καθόσον ἔβλεπεν ὅτι ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ μεταβάλλῃ γνώμην. «Ἐπειδὴ συνεπῶς μοῦ ἐφάνη, λέγει, ὅτι ὑπῆρχε ἡ αὐτὴ ζήτησις δι' ἐργασίαν

ὡς καὶ πρότερον καὶ ὅτι οἱ ἐργατικοὶ μισθοὶ δὲν ἐμειώθησαν, οὕτω νομίζω ὅτι ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἐξ ἴσου ὅπως αἱ ἄλλαι τάξεις, συμμετέχει τοῦ πλεονεκτήματος, ὅπερ προκύπτει ἐκ τῆς γενικῆς εὐθηνείας τῶν ἐμπορευμάτων, τῆς προερχομένης ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν μηχανῶν (κατανάλωσις). Αὐταὶ ἦσαν αἱ ἀντιλήψεις μου καὶ παραμένουν ἀμετάβλητοι, ἐφ' ὅσον αὐταὶ ἀφοροῦν εἰς τοὺς κτηματίας καὶ τοὺς κεφαλαιούχους. Ἐν τούτοις, εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας διὰ μηχανημάτων παραβλάπτει συχνάκις σοβαρῶς τὰ συμφέροντα τῆς τάξεως τῶν ἐργατῶν.

Ἄκριβῶς ἡ ἀλλαγὴ τῆς ἀπόψεως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐνίσχυσεν ἀκόμη περισσότερο τὸν Marx εἰς τὴν γνώμην του. Τὸ τέταρτον μέγα πεδῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Marx φαίνεται ὅτι ὑπέστη ἰδεολογικὰς ἐπιδράσεις παρὰ τοῦ Ricardo, εἶναι ἡ ἔγγειος πρόσοδος. Δέον ὅμως προηγουμένως νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ Ricardo δὲν ὑπῆρξε πρῶτος εἰσηγητὴς τῆς θεωρίας περὶ ἐγγείου ἰδιοκτησίας. Αὕτη ἤδη εἶχε διατυπωθῆ κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 1777 ὑπὸ τοῦ Anderson, κατόπιν δὲ ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῶν West καὶ Malthus, ὁ Marx, ὅμως, παρέλαβε ταύτην ὑφ' ἣν μορφήν τὴν διετύπωσεν ὁ Ricardo.

Διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ συγκρίνωμεν τὰς περὶ τῆς ἐγγείου προσόδου θεωρίας τῶν Marx καὶ Ricardo, θεωροῦμεν ἀναγκαῖον κατὰ πρῶτον ὅπως σκιαγραφήσωμεν, κατὰ τὰς γενικὰς τῆς γραμμῆς, τὴν θεωρίαν τοῦ δευτέρου. Ἡ ἔγγειος ἰδιοκτησία—μόνον αὐτὴν τὴν μορφήν προσόδου ἀνευρίσκομεν παρ' αὐτῷ ἐξεταζομένην— προσφέρει πρόσοδον ἀνέργως καὶ μὲ τιμὴν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἔχη καμμίαν ἀξίαν. (Νομίζομεν ὅτι τοῦτο εἶναι μία ἀντίφασις, ἐφ' ὅσον ὁ Ricardo θεωρεῖ τὸ κέρδος ὡς παράγοντα ἀξίας δημιουργόν, δὲν θεωρεῖ ὅμως ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος δικαιούται τοῦ χαρακτηρισμοῦ τούτου. Παρὰ ταῦτα ὁ Ricardo δύναται νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὴν παρατήρησιν ταύτην ὅτι τὸ κέρδος, ὅπερ κατὰ τὸν Marx εἶναι ὑπεραξία, ἐδημιουργήθη ὑπὸ ἐργασίας ἀκόμη καὶ ὅταν τοῦτο δὲν περιέρχεται εἰς ἐκεῖνον, ὅστις τὸ ἐδημιούργησεν). Ὁ Ricardo χαρακτηρίζει τὴν πρόσοδον ὄχι ὡς αἰτίον ἀλλ' ὡς συνέπειαν τῆς διαμορφώσεως τῆς τιμῆς. Ἡ τιμὴ τῶν δημητριακῶν δὲν εἶναι τόσο ὑψηλὴ, διότι πρέπει νὰ καταβάλλῃ τις μίαν ἔγγειον πρόσοδον, ἀλλὰ διότι ἡ τιμὴ τῶν δημητριακῶν ἔχει τὸ ὠρισμένον τοῦτο ὕψος· ἡ ἐργατικὴ ἀμοιβὴ κεῖται κατὰ τόσο ποσοστὸν κάτω τοῦ κόστους παραγωγῆς, προκύπτει δὲ ἡ δυνατότης ὅπως διὰ τὸν κάτοχον ἑνὸς καλύτερου τεμαχίου ἐδάφους ἀποδοθῇ μία πρόσοδος. Ὁ Ricardo ἐπεξηγεῖ τὴν ἔγγειόν του πρόσοδον οὕτω: Ἄς λάβωμεν ὡς παράδειγμα ὅτι γαῖα ὑπ' ἀριθμ. 1, 2, 3 ἀποδίδουν, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς αὐτῆς ἐργασίας, ἕν καθαρὸν προϊόν ἐξ 100, 90 καὶ 80 μέτρων δημητριακῶν. Εἰς μίαν νέαν χώραν, εἰς τὴν ὅποian τὸ εὐφορον ἐδαφὸς ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν πληθυσμὸν ὑπάρχει ἕν ἀφθονίαν καὶ ὅπου ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ καλλιεργηθῇ παρὰ μόνον τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 ἀγροτεμάχιον, τὸ συνολικὸν καθαρὸν προϊόν θὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν καλλιεργήσαντα τοῦτο καὶ οὕτω τοῦτο θὰ ἐκφράσῃ τὸ κέρδος τοῦ παρ' αὐτοῦ προκαταβληθέντος κεφαλαίου. Ἐφ' ὅσον ὅμως ὁ πληθυσμὸς ἤθελεν αὐξηθῆ τόσο, ὥστε νὰ κατα-

στη ἀναγκαία, ἡ καλλιέργεια τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 2 ἀγροτεμαχίου, ὅπου μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν δαπανῶν συντηρήσεως τῶν ἐργατῶν θὰ ἀπομείνουν μόνον 90 μέτρα δημητριακῶν, θὰ προκύψῃ μία ἔγγειος πρόσοδος διὰ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 ἀγροτεμάχιον. Διότι εἴτε δέον νὰ δώσῃ διὰ τὸ ἀγροτικὸν τὸ καλλιεργητικὸν κεφάλαιον, δύο ποσοστὰ κέρδους, εἴτε δέον τὰ 10 μέτρα (ἢ ἡ ἀξία τῶν 10 μέτρων) νὰ διατεθοῦν δι' ἓνα ἄλλον σκοπὸν ἀφαιρούμενα ἐκ τοῦ παραχθέντος ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1 ἀγροτεμαχίου. Ἐὰν ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1 ἀγροτεμαχίου. Ἐὰν ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1 ἀγροτεμάχιον· τὰ 10 μέτρα ἢ οἰοσδήποτε ἄλλος καλλιεργῇ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 ἀγροτεμάχιον, τὰ 10 μέτρα δημητριακῶν παριστοῦν πάντοτε μίαν πρόσοδον, διότι ὁ καλλιεργητὴς τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 2 ἀγροτεμαχίου διὰ τοῦ κεφαλαίου του θὰ ἐπιτύχῃ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα εἴτε καλλιεργῶν τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 ἀγροτεμάχιον καὶ καταβάλλων ἔγγειον πρόσοδον ἐκ 10 μέτρων δημητριακῶν, εἴτε, καλλιεργῶν τὸ ὑπ' ἀριθμ. 2 ἀγροτεμάχιον καὶ μὴ καταβάλλων οὐδεμίαν ἔγγειον πρόσοδον. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι μόλις ἤθελε καλλιεργηθῆ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 3 ἀγροτεμάχιον, ἡ πρόσοδος τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 2 ἀγροτεμαχίου θὰ ἀνέλθῃ εἰς 10 μέτρα δημητριακῶν, ἢ τὸ ἰσοδύναμον τῆς ἀξίας των, ἐνῶ ἡ πρόσοδος τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1 ἀγροτεμαχίου θὰ ἀνέλθῃ εἰς 20 μέτρα δημητριακῶν. Διότι ὁ καλλιεργητὴς τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 3 ἀγροτεμαχίου θὰ ἔχῃ τὸ αὐτὸ κέρδος, εἴτε ἐὰν καταβάλῃ διὰ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 20 μέτρων ἢ διὰ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 2 10 μέτρων πρόσοδον, ἢ περιορίζεται εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 3 καὶ δὲν καταβάλλει οὐδεμίαν πρόσοδον. Οὕτω, κατὰ τὸν Ricardo, μόνον τὸ ἐδαφος, τὸ ὁποῖον καλλιεργεῖται καὶ ἔχει τὴν χειροτέραν ἀπόδοσιν, εἶναι ἀπαραίτητον εἰς τὴν παραγωγὴν (ὄριακὸν ἐδαφος) καὶ τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς καλύπτει τὰ ἐργατικά ἡμερομίσθια καὶ τὸ κέρδος δὲν ἀποδίδει οὐδεμίαν ἔγγειον πρόσοδον. Συνεπῶς ἡ θεωρία περὶ ἔγγειου ἰδιοκτησίας τοῦ Ricardo εἶναι μία θεωρία περὶ διαφορικῆς ἔγγειου προσόδου. Ἡ ἀφετηρία διὰ τὴν θεωρίαν ταύτην εἶναι τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν ἀγορὰν ὑψίσταται μία ὁμοία τιμὴ διὰ προϊόντα ὠρισμένης ποιότητος ὑπὸ διαφόρους δαπάνας παραγωγῆς, καθ' ὅσον ἡ τιμὴ οὐδόλως λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὰς εἰδικὰς δαπάνας καὶ τοὺς παράγοντας αὐτῶν εἰς μίαν ὠρισμένην, ἐπὶ μέρος, οἰκονομίαν.

Ἐὰν τώρα ἡ τιμὴ εἶναι τόσο ὑψηλὴ, ὥστε ἐπὶ ὠρισμένου τινὸς ἐδάφους νὰ ἀποδίδῃ πέραν τῶν ἐργατικῶν ἐν πλεόνασμα, τότε ὁ ἰδιοκτήτης δύναται νὰ ἐνθουλακώσῃ τὴν διαφορὰν ταύτην ὡς ἔγγειον πρόσοδον. Ἐπὶ προοιούσης νὰ ἀνάγκη εἰς τροφίμα, ἡ τιμὴ θὰ ἀνέλθῃ, καὶ θὰ ἐπιτραπῇ τώρα εἰς ἕτερα μὴ ἀποδοτικά ἐδάφη νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν κύκλον τῆς παραγωγῆς. Ἄλλ' ὡς ἀνωτέρω ὑπεδείχθη, εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἀνέρχονται αἱ πρόσοδοι τῶν ἄλλων, καλυτέρων ἐδαφῶν. Ἡ διαφορικὴ περὶ ἔγγειου προσόδου θεωρία ἀποφαινεταί, συνεπῶς, ὅτι ἡ τιμὴ τῶν ἐκαστοτε ἔγγειων προσόδων προκύπτει ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὄριακοῦ ἐσόδου τοῦ χειρίστου ἐδάφους ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῶν ἄλλων καλυτέρων ἐδαφῶν.

Ὁ Ricardo ὁμῶς περιορίζει κατὰ τι τὴν ἔκτασιν ἐφαρμογῆς τῆς περὶ ἔγγειου ἰδιοκτησίας θεωρίας του «...εἶναι ἐν τούτοις φανερόν, λέγει, ὅτι μόνον ἐν μέρος τοῦ καταβαλλομένου ἐτήσιως χρήματος διὰ τὴν καλῶς διατηρουμένην

ἀγροικίαν δίδεται διὰ τὰς πρωταρχικὰς καὶ ἀκαταλήπτους δυνάμεις τοῦ ἐδάφους, ἐνῶς τὸ ἕτερον τμήμα τοῦ χρήματος καταβάλλεται διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον δαπανᾶται διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους καὶ διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν ἀναγκαίων κτιρίων διὰ τὴν διασφάλισιν καὶ ἐναποθήκευσιν τοῦ προϊόντος. Ὄταν, λοιπόν, ὁ γαιοκτήμων λαμβάνῃ μίαν πρόσοδον, λαμβάνει οὗτος, ἐν τινι μέτρῳ, ἐν μεικτὸν ποσόν, καθόσον οὗτος ἔχει τόσον δι' ἐργασίας, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ κεφαλαίου βελτιώσῃ τὴν ποιότητα τοῦ ἐδάφους, τοῦ ὁποίου τὸ ἀντίτιμον, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ δυσχερὲς νὰ καθορισθῇ διὰ μίαν ὠρισμένην χρονικὴν μονάδα (διὰ τὴν πρόσοδον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν ἔτος), περιέχεται κατὰ τι τμηματικῶς καὶ πάλιν εἰς τὴν ἔγγειον πρόσοδον. Ὁ Ricardo καθορίζει τὴν ἀποψίν του ἀκριβέστερον ἐν προκειμένῳ: «Πρόσοδος εἶναι ἐκεῖνο τὸ τμήμα τοῦ προϊόντος τῆς γῆς (τοῦ ἐδάφους), τὸ ὁποῖον καταβάλλεται εἰς αὐτὸ διὰ τὰς πρωταρχικὰς καὶ ἀδιαφθόρους δυνάμεις τοῦ ἐδάφους. Συχνάκις ἡ πρόσοδος αὕτη συγγέεται πρὸς τὸν τόκον καὶ τὸ κέρδος τοῦ κεφαλαίου καὶ εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν χρησιμοποιοῦται ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς διὰ πᾶν ποσόν καταβαλλόμενον ἐτησίως πρὸς τὸν γαιοκτήμονα». Ὁ Ricardo συνεπῶς θέλει νὰ περιορίσῃ τὴν ἔγγειον πρόσοδον μόνον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν στενὴν ἔννοιαν. Τὸ ποσόν ὅμως, ὅπερ καταβάλλεται διὰ τὴν ἔγγειον ταύτην πρόσοδον, κατὰ τὴν στενωτέραν σημασίαν, εἰς τὸν γαιοκτήμονα, εἶναι μία ἀνέργως κτηθεῖσα πρόσοδος, εἰσόδημα, καθόσον κατ' αὐτὸν μόνον ἐκ τῆς διαφορᾶς ἐδαφῶν διαφόρου ἀποδοτικότητος εἶναι δυνατὸν νὰ προκύψῃ μία ἔγγειος πρόσοδος. (Διὰ τὸν Ricardo ἀξίαν ἔχει μόνον τὸ ἐμπόρευμα, τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη διὰ τῆς ἐργασίας. Ὡς ἐλέχθη ἐπίσης τὸ κέρδος ἐδημιουργήθη διὰ τῆς ἐργασίας. Τὸ κεφάλαιον εἶναι διὰ τὸν Ricardo προπαρασχεθεῖσα ἐργασία).

Μόνον εἰς τὸ ἔδαφος δὲν ἐπιτρέπεται, μὲ τὴν καλυτέραν θέλησιν, νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν περὶ ἀξίας θεωρίαν. Ὄταν ἡ ἀξία γεννᾶται μόνον δι' ἐργασίας (κατὰ τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν), τότε ἡ ἔγγειος πρόσοδος, ἡ ὁποία ἀποδίδεται εἰς τὸ ἔδαφος, δὲν εἶναι μόνον ἀνέργως κτηθὲν εἰσόδημα, ἀλλ' ἐπίσης εἰσόδημα ἀνευ ἀξίας (ἀνταλλακτικῆς ἀξίας) κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς θεωρίας περὶ ἐργατικῆς ἀξίας. Ὁ Ricardo δὲν ἐξέφρασεν ἀμέσως τὴν ἀντίληψιν ταύτην, ἀλλὰ αὕτη εἶναι, ἐν τούτοις, διὰ τῶν χειρῶν ἀπτή. Ὡς ἐκ τούτου οἱ ἐκπρόσωποι τῆς κινήσεως τῆς κρατικοποιήσεως τοῦ ἐδάφους προσεκολλήθησαν εἰς τὴν περὶ ἔγγειου προσόδου θεωρίαν αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὴν ἀνεφέρθησαν, ἂν καὶ ὠρισμένως ἄλλο προσεπάθησε νὰ ὑποστηρίξῃ οὗτος παρὰ τὴν κρατικοποίησιν τοῦ ἐδάφους. Ἐκπρόσωποι τῆς κινήσεως ταύτης, ἰδιαιτέρως ὁ T. Spence καὶ ὁ Henry George, συνήγαγον ἐκ τοῦ Ricardo τὸ συμπέρασμα ὅτι (προέβαλλον ἐπίσης τὴν περὶ ἀξίας θεωρίαν τοῦ Ricardo) «ἡ ἔγγειος πρόσοδος, ἐπειδὴ εἶναι ἀνέργως κτώμενον εἰσόδημα καὶ συνεπῶς ἔσοδον ἀνευ ἀξίας, εἶναι ἐπίσης ἔσοδον μὴ ἀποκερδηθὲν διὰ κόπου». Ἰδιαιτέρως ὁ George ἀντεπροσώπευσε τὴν ἀποψίν ὅτι ἡ ἔγγειος πρόσοδος παρὰ τὴν προϊοῦσαν διευκόλυνσιν καὶ ἀνακούφισιν τῆς ζωῆς, παρὰ τὸ πλῆθος τῶν βελτιώσεων ἐφ' ὅλων τῶν πεδίων, συνεπεία τῆς συνεχῶς ἀξανομένης ἀναπτύξεώς των (ἂς σκεφθῇ κανεὶς μόνον τὸ

(Μόναχον) παρεμποδίζει τὴν αὐξησιν τῆς εὐμαρείας ἐπίσης τῶν κατωτέρων στρωμάτων.

Ἄν καὶ ἡ περὶ διαφορικῆς ἔγγειου προσόδου θεωρία παρελήφθη ὑπὸ τοῦ Marx εἰς πλεῖστα αὐτῆς σημεῖα, μνημονεύεται δὲ παρ' αὐτοῦ συχνάκις ἐπιδοκιμαστικῶς, ὑφίστανται, ἐν τούτοις, μεταξὺ τούτων οὐχὶ ἀσήμαντοι διαφοραί. Ὁ Marx ἀναπτύσσων τὰς περὶ ἔγγειου προσόδου ἀντιλήψεις του, δέχεται οὐ μόνον μίαν διάφορον, ἀλλ' ἐπίσης ἀπόλυτον μονοπωλιακὴν ἔγγειον πρόσοδον, ἐνῶ ὁ Ricardo περιορίζεται εἰς τὴν διαφορικὴν ἔγγειον πρόσοδον, καθόσον οὗτος ἐπιλαμβάνεται τοῦ προβλήματος ἐντελῶς κατὰ διάφορον τρόπον. Ὁ Ricardo περιορίζει τὴν ἔγγειον πρόσοδον εἰς τὰ ἀγροτικὰ κτήματα, ὁ Marx τὴν χρησιμοποιοῖ ἐπὶ παντός εἶδους κτημάτων (ὁ Ricardo ὀμιλεῖ πάντοτε περὶ ἀγροτικῶν κτημάτων). Καίτοι ὁ Marx συμφωνεῖ μετὰ τοῦ Ricardo ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν εἰκόνα τῆς ἔγγειου προσόδου καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα σημεῖα ἐπὶ τοῦ θέματος, συχνάκις δὲ ἀναφέρεται εἰς αὐτόν, δέον παρὰ ταῦτα νὰ μὴ παραβλέψη τις ὅτι οὗτος οὐσιωδῶς διαφέρει τοῦ Ricardo. Διὰ τὸν Marx δὲν ὑφίσταται μεταξὺ ἔγγειου προσόδου καὶ κεφαλαίου βασικὴ διαφορὰ: ἀμφότερα εἶναι ἀνέργως κτώμενα ἔσοδα, τὰ ὁποῖα γεννῶνται ἐκ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἐργάτου, καθόσον ἢ παρὰ τοῦ ἐργάτου ὡς ἐργασία δημιουργηθεῖσα ὑπεραξία παρακρατεῖται ὑπὸ τοῦ κεφαλαιούχου. Ἐπίσης διὰ τὸν Marx τὸ κεφάλαιον εἶναι ἐν ἔσοδον — ἐσόδημα —, τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ δὲν ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῆς ἐργασίας ἐκείνου, ὅστις τὸ οἰκιοποίηθη, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ ἐργάτου, ὁ ὁποῖος δὲν τὸ ἔλαβεν.

Ἐπίσης ἡ ἔγγειος πρόσοδος παριστᾷ κατὰ τὸν Marx μίαν ὑπεραξίαν, ἢ ὁποῖα ἀνήκει εἰς τὸν ἐργάτην καὶ ἡ ὁποῖα διὰ τῆς ἐργασίας ἐδημιουργήθη, ἀλλὰ δὲν ἀποδίδεται εἰς τὸν δημιουργόν της, ἀλλὰ εἰς τὸν γαιοκτήμονα. Ὁ Marx ἐξηγεῖ τὴν ἔγγειον πρόσοδον ἀπὸ τὴν μεγαλυτέραν σχετικὴν γονιμότητα εἰς μίαν σφαιρὰν παραγωγῆς ἐπενδυμένων καθ' ἕκαστα κεφαλαίων, συγκρινομένων πρὸς ἐπενδύσεις κεφαλαίων, αἵτινες ἀποκλείονται κατ' ἐξάίρεσιν τῶν εὐνοϊκῶν συνθηκῶν τῆς παραγωγῆς δυνάμεως. Ἀπόλυτος γονιμότης τοῦ ἐδάφους δὲν ἐνεργεῖ τίποτε, ὥστε μία ὠρισμένη ποσότης ἐργασίας ἀποδίδει ἐν προῖδον καθοριζόμενον ὑπὸ τῆς φυσικῆς γονιμότητος. Ἡ διαφορὰ τῆς γονιμότητος ὁμως ἐπιδραῖ ὅπως αἱ αὐταὶ ποσότητες κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, δηλαδὴ ἢ αὐτὴ ἀξία, ἐκφράζονται ὑπὸ διαφόρων ποσοτήτων προϊόντων γῆς, ὥστε τὰ προϊόντα αὐτὰ συνεπῶς νὰ ἔχουν διαφόρους ἀτομικὰς ἀξίας. Ἡ γαιοκτημοσύνη παρέχει εἰς τὸν γαιοκτήμονα τὸ μέσον νὰ οἰκιοποιηθῇ τὴν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ ἀτομικοῦ κέρδους καὶ τοῦ μέσου ὄρου τοῦ κέρδους. Τὸ οὕτως οἰκιοποιούμενον κέρδος, τὸ ὁποῖον ἀνανεοῦται ἐτησίως, εἶναι δυνατόν νὰ κεφαλαιοποιηθῇ καὶ ἐμφανίζεται τότε ὡς τιμὴ αὐτῆς ταύτης τῆς φυσικῆς δυνάμεως. Ἡ γαιοκτημοσύνη εἶναι οὕτω τὸ αἷτιον ὄχι τῆς δημιουργίας αὐτοῦ τοῦ ἐπὶ πλέον κέρδους, ἀλλὰ τῆς μετατροπῆς του εἰς τὴν μορφήν τῆς ἔγγειου προσόδου, ἐκ τούτου δὲ τῆς ἰδιοποιήσεως τοῦ μέρους τούτου τοῦ κέρδους ἀναφορικῶς πρὸς τὴν τιμὴν τοῦ ἐμπορεύματος, ὑπὸ τοῦ γαιοκτήμονος ἢ τοῦ ἰδιοκτήτου τῆς ὑδατοπτώσεως (προηγουμένως ἀνεφέρθη παράδειγμα ἐπιχει-

ρήσεως λειτουργούσης δι' ὑδατοπτώσεως). Ὁ Marx συνεπῶς εὐθυγραμμίζει ἐπίσης τὴν περὶ ἔγγειου προσόδου θεωρίαν του ἐντελῶς πρὸς τὴν περὶ ἀξίας καὶ ὑπεραξίας θεωρίαν του. Ἐπίσης ἡ πρόσοδος (ἡ διαφορική πρόσοδος) ἥτις δημιουργεῖται ὑπὸ τῆς ἐργασίας, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ κέρδος, τὸ ὁποῖον ὁ κεφαλαιουχὸς ὡς ὑπεραξίαν ἐνθυλακῶνει. (Ὁ Marx πέραν τῆς διαφορικῆς ἔγγειου προσόδου διέπλωσε καὶ τὴν ἀπόλυτον ἔγγειον πρόσοδον, διατυπώσας τὴν ἰδέαν τῆς μονοπωλιακῆς προσόδου· δὲν τὰς ἐκθέτομεν ἐνταῦθα, καθόσον ὁ Ricardo οὐδεμίαν ἐπ' αὐτὰς ἤσκησεν ἐπίδρασιν). Τὸ ὅτι ὁ Ricardo ὑπῆρξε διὰ τὸν Marx ὁ παρασκευάσας τὴν ὁδόν, ἂν καὶ ἀθελήτως, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θεωριῶν του, προσεπάθησα νὰ ἀποδείξω κατὰ τὸ μέτρον τοῦ δυνατοῦ διὰ τῆς παρουσίας μελέτης μου. Διὰ τὸ θέμα μας, θὰ ἦτο ἐπιπροσθέτως σημαντικόν, νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός ὅτι ὁ Marx ὄχι μόνον ἀναφέρει συχνὰ τὸν Ricardo, ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν καταφέρεται κατ' αὐτοῦ καὶ δὲν ἐπισωρεύει κατ' αὐτοῦ ὕβρεις ὅπως πράττει δι' ἄλλους, ἀλλ' ἀντιθέτως δὲν ἀρνεῖται τὴν ἀπὸ τοῦ Ricardo ἐξάρτησιν του καὶ ὅτι μάλιστα τὸν ἐκτιμᾷ σημαντικῶς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον διὰ τὸν Marx σημαίνει πολλά. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι λίαν παρακεκινδυνευμένον, ὅταν εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην χαρακτηρίσω τὸν Ricardo ὡς ἀθελήτον πρωτοπόρον διανοήσαντα τὴν ἀτραπὸν διὰ τὸν μαρξισμόν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Karl Marx. Τὸ Κεφάλαιον. Τόμοι 1 καὶ 3, ἐκδοθέντες ὑπὸ τοῦ Hr. Engels. Dietz Verlag Βερολίνου 1955, μερίμη τοῦ Ἰνστιτούτου Marx - Engels - Lenin Μόσχας (ἀμετάβλητος ἀνατύπωσις) 1932.

2. David Ricardo. Βὲν καὶ Ἄρχαι πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ Φορολογίας. Μετάφρασις μετ' εἰσαγωγῆς ὑπὸ Gerhard Bondi. Akademie Verlag, 1959 (Ἀνατολ. Βερολίνου), ἐκδοσις κατ' ἐντολήν τοῦ Ἰνστιτούτου Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν παρὰ τῇ Γερμανικῇ Ἀκαδημίᾳ Ἐπιστημῶν Βερολίνου, εἰς Κείμενα Οἰκονομικῶν Σπουδῶν, Τόμος I. Ἡ μετάφρασις αὕτη ἐγένετο βάσει τῆς κριτικῆς συνολικῆς ἐκδόσεως, τῆς ὁποίας ἐπεμελήθη ὁ P. Straffa τὸ 1953.

Δευτερογενῆς Βιβλιογραφία :

Karl Diehl: Κοινωνιολογικαὶ ἐπεξηγήσεις ἐπὶ τῶν βασικῶν νόμων τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ Φορολογίας. I Μέρους. Λειψία, 1921.